

ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ТА СУТНІСТЬ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Малазонія Н.Г., магістр

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 6, м. Харків, Україна
mailm999@yandex.ru*

У статті розкривається сутність відновного правосуддя, його поняття та завдання. Розглядається етимологія поняття «відновне правосуддя». Модель відновного правосуддя порівнюється з моделлю карного правосуддя, розглядаються її принципи. Обґрунтовуються необхідність та значення відновної концепції.

Ключові слова: відновне правосуддя, відновний результат, відновний процес, правопорушник, потерпілий, примирення.

ПОНЯТИЕ, ЗАДАНИЯ И СУЩНОСТЬ ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ

Малазонія Н.Г.

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Площадь Свободы, 6, г. Харьков, Украина
mailm999@yandex.ru*

В статье раскрывается сущность восстановительного правосудия, его понятие и задачи. Рассматривается этимология понятия «восстановительное правосудие». Модель восстановительного правосудия сравнивается с моделью уголовного правосудия, рассматриваются ее принципы. Обосновываются необходимость и значение восстановительной концепции.

Ключевые слова: восстановительное правосудие, восстановительный результат, восстановительный процесс, правонарушитель, потерпевший, примирение.

CONCEPT, OBJECTIVES AND ESSENCE OF RESTORATIVE JUSTICE

Malazoniia N.G.

*Kharkiv national university of the name of V.N. Karazina, Area Freedom 6, Kharkiv, Ukraine
mailm999@yandex.ru*

Criminal model doesn't effectively encourage to the decreasing of criminality level. Also the problem exists in fact that society doesn't believe to the government possibility to this problem solving.

Restorative justice is called to renew and to return that condition which existed before crime commission with the help of justice. It's foreseen the active both parties participation for result getting which is in the interest as the conflict parties as community in general.

In the base of restorative justice concept such values lay: 1) creation the possibility for the victim, the violator and representatives of the public, on their voluntary desire to meet to discuss a crime and its consequences; 2) restitution - compensation by the offender of the harm done to the victim; 3) reintegration - restoration and healing of the victim and offender, assistance of their reintegration into society; 4) inclusion - a possibility of active participation of the offender and victim in the solution of the situation connected with an offense.

Only the purpose in conciliation between the offender and the victim may seem a bit absurd but it's the difficultness of such concept realizing. When the state is one of the parties as prosecutor who supports the state accusation, it causes the other emotions in distinction from situation where the offender see only victim which he caused a damage and intermediary that, unlike judges, is not intended imposition of penalties, but only directs towards conflict resolution.

International practice testifies that restorative justice gets its own recognition.

But in spite of wide using of restorative justice in practice, the theory doesn't have the unanimity in the determination of this concept.

Using of restorative justice in Ukraine is not legislatively admitted but it is active the list of legislative acts including international which foresee its institutionalization.

The absence of enough regulatory bases mingles to the institutionalization process and it is also necessary some time for changes in active social stereotype about justice and new conception getting.

So the restorative process – is a new look to the justice which foresees the active participation in conflict parties and in need of a community, in their decision, for achievement of recovery result which aims not at punishment of the guilty person, but indemnification, and restoration of an emotional condition of the victim and offender for the purpose of understanding the last of negative consequences of the illegal actions.

Key words: restorative justice, restorative result, restorative process, offender, victim, conciliation.

Показником демократизації та гуманізації як українського суспільства в цілому, так і законодавства зокрема є впровадження відновного правосуддя.

Карна модель не досить ефективно сприяє зниженню рівня злочинності, також проблема в тому, що суспільство не дуже вірить у здатність державних органів вирішити цю проблему.

Існуюча система винесення вироків за злочин не може бути ефективною з декількох причин. Одна з них – це неможливість винести по-справжньому справедливий вирок. Можна вважати справедливим те покарання, яке передбачено за конкретні протиправні дії в законі, але закон не завжди може передбачити певні життєві обставини, урахувати емоційний стан правопорушника та потерпілого.

У своїй статті М. Райт дуже добре пояснює, через які причини це неможливо: «Зберіть в одному місці велику кількість людей, опишіть їм злочин і злочинця та спитайте, який вирок вони б винесли. Побачите: відповіді будуть абсолютно різними. Навіть судді чи магістрати навряд чи дійдуть консенсусу. Вирушивши у пошуках істини до різних куточків країни, ви зіткнетеся зі ще більшими протиріччями, а про різні країни не варто й казати. При цьому відповіді, отримані зараз, суттєво відрізняться від відповідей, які можна було б почути, скажімо, 15 років тому. Отже, такого поняття, як «правильний вирок», просто не існує» [1, с. 58]. Це свідчить про те, що потрібна інша модель реагування на злочин. Цим і визначається *актуальність* дослідження.

Цьому питанню присвячені роботи таких науковців, як М. Райт, В. Землянська, Ю. Микитин, О. Семчишин, В. Нестор, Р. Максудов, Г. Мате та ін.

Ступінь розробленості проблеми досить значний, але ж все-таки недостатній, про що свідчить відсутність поширеного застосування даної моделі реагування на злочин на практиці, а також відсутність достатньої нормативної бази.

Об'єктом дослідження є модель відновного правосуддя як концепція іншого реагування на злочин.

Предметом дослідження є поняття, завдання та сутність моделі відновного правосуддя.

Зважаючи на те, що за часів Радянського Союзу існувала модель карного правосуддя, зрозумілим є те, що для усвідомлення значення, сутності та можливої ефективності відновного підходу буде потрібен деякий час.

Натомість починаючи з 80-х років ХХ ст. для багатьох країн відновне правосуддя стало істотною складовою системи кримінального правосуддя. Практика відновного правосуддя поширена як у Європі, так і далеко за її межами, зокрема в Австралії, Новій Зеландії, Канаді, Південній Африці та Сполучених Штатах Америки. Впровадження відновного правосуддя є пріоритетним компонентом світової політики, спрямованої на забезпечення модернізації кримінального правосуддя, і воно знайшло своє відображення у законодавстві багатьох країн як новий та сучасний підхід до системи кримінального судочинства [2, с. 6].

Отже, для того щоб краще зрозуміти сутність та завдання відновного правосуддя, слід дослідити етимологію цього словосполучення та його значення.

Словосполучення «відновне правосуддя» походить від англійського *restorative justice*. Точніше, вважається його перекладом. Англійське слово *justice* має багатозначний характер і розглядається як: 1) справедливість; 2) правосуддя, юстиція; 3) судова система.

Слово *restorative* є похідним від іншого англійського слова – *restore*. Його буквальний переклад має декілька значень: 1) відновлювати; 2) повертати у попередній стан; 3) віддавати назад, повертати; 4) реставрувати, реконструювати; 5) відроджувати [3, с. 64].

Тобто, спираючись на вищезазначене, можна зробити висновок, що відновне правосуддя покликано відновлювати та повертати, при можливості, у той стан, що існував до скоєння злочину, за допомогою правосуддя.

На відміну від чинної системи правосуддя, у межах якої злочин розглядають як порушення закону, що вимагає відповідного покарання, відновне правосуддя розглядає злочин як різновид соціального конфлікту, що завдає шкоди конкретним людям, руйнує мир у громаді. Підхід відновного правосуддя до реагування на злочин полягає у відновленні порушених соціальних відносин через відшкодування правопорушниками завданої потерпілим шкоди та залучення громади до розв'язання конфлікту за умови активної участі сторін конфлікту в цьому процесі, у примиренні та розробленні угод між потерпілими та правопорушниками для досягнення бажаних результатів та відшкодувань [4, с. 38].

Тобто передбачається активна участь обох сторін задля досягнення результату, у якому зацікавлені як сторони конфлікту, так і громада в цілому. Важливо підкреслити той момент, що концепція відновного правосуддя передбачає можливість вирішення конфлікту, у той час як карна модель, виносячи вирок, залишає конфлікт нерозв'язаним навіть після відбування злочинцем покарання. У такому випадку реакція на злочин нібито механічна, психологічний стан потерпілого та правопорушника відходять на другий план, не знімаючи напругу, яка потім переходить на суспільство, і не мотивує злочинця зійти з «кривої доріжки».

М. Райт у статті «На шляху до відновного суспільства: вирішення проблем як спосіб запобігти шкоді» цитує слова Лорд-судді Оулда, який у своєму дослідженні, присвяченому кримінальним судам (2001: 387), застерігає від ставлення до вироку як до вирішення проблеми. Він зазначає: «Я був завжди переконаний у тому, що ми надто багато чекаємо від судів як засобу зменшення рівня злочинності, відшкодування заподіяної шкоди потерпілим і суспільству та реабілітації окремих правопорушників» [1, с. 60].

І навпаки, в основі концепції відновного правосуддя лежать такі цінності: 1) створення можливості для потерпілого, порушника та представників громади, за їх добровільним бажанням, зустрітися, щоб обговорити злочин та його наслідки; 2) реституція – відшкодування правопорушником завданої потерпілому шкоди; 3) реінтеграція – відновлення та зміцнення потерпілого та правопорушника, сприяння їх реінтеграції в суспільство; 4) включення – можливість активної участі правопорушника та потерпілого у вирішенні ситуації, пов'язаній з правопорушенням [4, с. 38-39].

До процедур відновного правосуддя належать програми примирення потерпілого та правопорушника, серед яких медіація між потерпілим та правопорушником (кримінальна медіація, програма примирення); сімейні конференції (сімейні групові наради) та кола правосуддя. Ці процедури проводять нейтральні посередники – медіатори, які, як правило, є представниками громадських організацій або спеціальних структур – служб медіації. Крім зустрічі з метою примирення та вироблення угоди щодо усунення наслідків злочину, програми відновного правосуддя передбачають також заходи з підтримки потерпілого та правопорушника, відшкодування шкоди потерпілому та соціальні послуги в громаді для потерпілого чи правопорушника [4, с. 39].

Сама мета примирення правопорушника з потерпілим може здаватись трохи абсурдною, але в цьому і є складність сприйняття цієї концепції. Коли стороною у справі виступає держава в особі прокурора, що підтримує державне обвинувачення, це викликає інші емоції, ніж коли правопорушник бачить перед собою лише потерпілого, якому він завдав шкоди, та посередника, який, на відміну від судді, не має на меті винесення покарання, а лише спрямовує конфлікт у напрямку розв'язання.

Звісно, застосування даної концепції не передбачається при скоєнні тяжких та особливо тяжких злочинів, але, маючи на меті зменшення рецидивів надалі, вона може розглядатись як превентивний захід.

Можна визначити ключові принципи, що покладені в основу концепції: *визнання важливості почуттів та потреб потерпілого*, що проявляється в можливості для потерпілого розповісти про свої потреби та переживання, бути почутим, зустріти розуміння та підтримку; *прийняття правопорушником відповідальності* за спричинену шкоду, що передбачає визнання власної провини та готовність до відшкодування нанесених збитків; *активне залучення сторін* – надання сторонам (правопорушнику та потерпілому) повноважень щодо пошуку та прийняття взаємоприйнятної для них рішення; цей принцип проявляється також у тому, що саме сторони є компетентними у вирішенні проблеми; *запобігання повторному вчиненню злочину*, що зумовлено тим, що будь-яка програма відновного правосуддя має своїм завданням не лише реагування на злочин, але й визначення його основних детермінантів та можливих шляхів їх подолання; *добровільність участі у відновному процесі всіх зацікавлених сторін*: будь-який процес відновного правосуддя буде ефективним лише за умови добровільної згоди сторін на їх участь; цей принцип проявляється також у тому, що як потерпілий, так і правопорушник можуть відмовитись від даної процедури на будь-якому її етапі; *нейтральність посередника*, який повинен неупереджено сприймати інтереси та почуття обох сторін і активно допомагати їм чітко зрозуміти та сформулювати власні інтереси; *конфіденційність* – усі учасники процедури беруть на себе зобов'язання не поширювати будь-яку інформацію, що стала їм відома, без згоди іншої сторони [5, с. 332].

Аналіз міжнародної практики свідчить про те, що відновне правосуддя отримує своє визнання. На сьогодні понад 80 країн світу в своїй практиці використовують одну з форм відновного правосуддя, а

кількість існуючих організацій, які впроваджують моделі відновного правосуддя на теренах Європи, США, Канади, Нової Зеландії, Австралії, Південної Африки, наближається до тисячі. Хоча в більшості країн впровадження відновного правосуддя є лише своєрідним експериментом чи застосовується на рівні окремих судів або територій, проте все більше людей схвально висловлюються щодо даного явища [5, с. 331].

Але, незважаючи на широке застосування відновного правосуддя на практиці, у теорії немає одностайності при визначенні даного поняття.

Одне з найперших і широко визнаних визначень відновного правосуддя було запропоновано Т. Маршаллом: «відновне правосуддя – це процес, відповідно до якого всі сторони – учасники конкретного правопорушення зустрічаються для колективного вирішення питання, що робити з наслідками правопорушення та їх впливом на майбутнє» [6, с. 7].

Однак у такому визначенні взято до уваги лише процедурні характеристики і не згадано про відновні складові. Як зазначає Дж. Брейтвейт, таке визначення «не пояснює, що саме та кого слід відновлювати, а також не визначає основні цінності відновного правосуддя, які полягають у тому, щоб зцілити, а не завдати болю, у тому, щоб надати морального уроку, у тому, щоб залучати громаду, а також спонукати саму громаду до проведення діалогу на основі поваги, у тому, щоб навчити усвідомлювати цінність прощення, відповідальності, вибачення та виправлення», наголошуючи при цьому, що відновне правосуддя передбачає відновлення належного фізичного та емоційного стану жертви, правопорушника та громади [6, с. 7-8].

У визначенні відновного правосуддя Організації Об'єднаних Націй, прийнятого в 2002 р., знайдено баланс між двома критеріями відновного правосуддя – його процедурою та результатом. У ньому зазначається, що «програма відновного правосуддя визначається як будь-яка програма, у межах якої використовуються відновні процеси та мають на меті досягнення відновного результату». Прийняте ООН визначення містить терміни «відновний процес та відновний результат». «Відновний процес» означає будь-який процес, у межах якого жертва та правопорушник, а за необхідності інші особи, члени громади, на яких вплинув злочин, разом беруть активну участь у вирішенні питань, що виникли в результаті його скоєння. «Відновний результат» означає угоду, досягнуту в результаті відновного процесу, зокрема це може бути «репарація, реституція, виконання громадських робіт, спрямованих на задоволення потреб окремої особи або групи осіб, визначення обов'язків сторін, а також реінтеграція жертви та правопорушника» [6, с. 7-8].

Щодо нашої держави, то застосування відновного правосуддя в Україні не закріплено законодавчо, проте діє низка законодавчих актів, у тому числі міжнародних, які передбачають його інституціоналізацію. У цьому контексті слід згадати Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи, членом якої є Україна, під № R (99)19 щодо принципів організації медіації в кримінальних справах, а також Концепцію реформування кримінальної юстиції України (затверджена Указом Президента України 8 квітня 2008 р.), у якій визначено необхідність розширення сфери застосування відновних і примирних процедур у кримінальному процесі [4, с. 40].

Відсутність достатньої нормативної бази заважає процесу інституціоналізації, також потрібен деякий час для зміни наявних у суспільстві стереотипів щодо правосуддя і сприйняття нової концепції.

Отже, відновний процес – це новий погляд на правосуддя, який передбачає активну участь сторін конфлікту, а за необхідності громади, у його розв'язанні для досягнення відновного результату, який має на меті не покарання винного, а відшкодування шкоди та відновлення емоційного стану потерпілого і правопорушника з метою усвідомлення останнім негативних наслідків своїх протиправних дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Райт М. На шляху до відновного суспільства : вирішення проблем як спосіб запобігти шкоді [Електронний ресурс] / М. Райт // Відновне правосуддя в Україні. – 2011. – № 3-4. – С. 58-82. – Режим доступу : <http://170401.pdf>.
2. Землянська В. Відновне правосуддя в Кримінальному процесі України / В. Землянська. – К. : Видавець Захаренко В.О., 2008. – 200 с.
3. Микитин Ю. Сутність, історичне підґрунтя та форми відновного правосуддя / Ю. Микитин // Відновне правосуддя в Україні. – 2012. – № 1-4. – С. 63-84.

4. Семчишин О.Р. Відновне правосуддя: перспективи інституціоналізації в українському суспільстві / О.Р. Семчишин // Наукові записки НаУКМА. Серія Соціологічні науки. – 2010. – Т. 109. – С. 37-40.
5. Нестор Н.В. Поняття, принципи та форми відновного правосуддя [Електронний ресурс] / Н.В. Нестор // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 330-333. – Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rsP08wC8LA8J:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
6. Землянська В. Відновне правосуддя та медиация у кримінальних справах / В. Землянська // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – № 3. – С. 6-10.

REFERENCES

1. Rayt, M. (2011), "Towards restorative society: problem solving as a way to prevent damage", *Vidnovne pravosuddya v Ukraini*, no. 3-4, pp. 58-82, available at: <http://170401.pdf>.
2. Zemlyanska, V. (2008), *Vidnovne pravosuddya v Kryminalnomu protsesi Ukrainy* [Restorative justice in the Criminal Code of Ukraine], Vidavets Zakharenko V.O., Kyiv, Ukraine.
3. Mykytyn, Yu. (2012), "The essence of the historical background and form of restorative justice", *Vidnovne pravosuddya v Ukraini*, no. 1-4, pp. 63-84.
4. Semchyshyn, O.R. (2010), "Restorative justice: perspectives of institutionalization in Ukrainian society", *Naukovi zapysky NaUKMA. Seriya Sotsiologichni nauky*, Vol. 109, pp. 37-40.
5. Nestor, N.V. (2010), "The concept, principles and forms of restorative justice", *Forum prava*, no. 2, pp. 330-333, available at: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rsP08wC8LA8J:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
6. Zemlyanska, V. (2007), "Restorative justice and mediation in criminal cases", *Vidnovne pravosuddya v Ukraini*, no. 3, pp. 6-10.

УДК 343.01

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДЕЛІ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Симоненко О.С., магістр

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 6, м. Харків, Україна
arina_simon93@mail.ru*

У статті досліджені концепція та особливості функціонування моделі відновного правосуддя, уточнені форми реакції суспільства на злочин, проаналізовані міжнародні нормативно-правові акти з цієї теми, обґрунтована необхідність впровадження програм відновного правосуддя в систему права України, виявлені недоліки щодо впровадження цієї моделі правосуддя та внесені відповідні пропозиції.

Ключові слова: відновне правосуддя, каральне правосуддя, покарання, злочинець, жертва.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МОДЕЛИ ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ

Симоненко А.С.

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, площадь Свободы, 6, г. Харьков, Украина
arina_simon93@mail.ru*

В статье исследованы концепция и особенности функционирования модели восстановительного правосудия, уточнены формы реакции общества на преступление, проанализированы международные нормативно-правовые акты по данной теме, обоснована необходимость внедрения программ восстановительного правосудия в систему права Украины, выявлены недостатки по внедрению данной модели правосудия и внесены соответствующие предложения.

Ключевые слова: восстановительное правосудие, карательное правосудие, наказание, преступник, жертва.